

Matka unohdettuihin maailmoihin

Ritva Hapuli: Ulkomailla. Maailmansotien välinen maailma suomalaisnaisten silmin. Suomalaisen kirjallisuuden seuran toimituksia 911. SKS 2003 Helsinki. 299 s.

■ Ritva Hapuli matkaa unohdettuihin maailmoihin. Naisten matkakirjoja maailmansotien väliseltä ajalta vaivaa kaksinkertainen unohdus. Jos naisten tuottamalla kirjallisuudella on huomattu olevan tapana helpommin painua historian hämärään, matkakirjallisuus on tutkimusaineistona kärsinyt tietyistä vieroksunnasta. Kirjallisuudentutkimuksen näkökulmasta sen arvoa on laskenut todellisuus, joka ikään kuin ”rajoittaa” kirjailijan luomusta. Historiantutkimuksessa taas matkailijan kirjallisten vapauksien, tai suoranaisten ennakkokäsitysten ja asenteellisuuden, on nähty häiritsevän lähteeltä vaadittua todellisuuden kuvauksen luotettavuutta.

Dosentti Ritva Hapulin teos antaa kuitenkin näyteen siitä, miten paljon näköalat ovat avautuneet tässä suhteessa. Suomen Akatemian projektiin ”Kirjoittamisen maailmat. Naisten ja kirjoittamisen kulttuurihistoria 1880–1950” kuuluva osatutkimus yhdistelee taitavasti naistutkimuksen ja matkakirjallisuudentutkimuksen teemoja, luo herkullisia koh-

taamisia niin naistutkimuksessa kuin matkakirjallisuudessa käytettyjen toiseuden ja kolonialismin kaltaisten käsitteiden kautta. Oliko naisilla oman alisteisen asemansa pohjalta mahdollisuus helpommin ylittää ennakkoluulot ja länsimainen ”koloniaalistava” katse? Olisiko reunamailta suureen maailmaan saapuva suomalaisnainen – kuten ainakin Kersti Bergroth kuvasi kokemustaan – ollut avoimempi erilaisuudelle kuin kulttuurisista keskuksista lähtenyt matkailija?

Hapuli rajaa tutkimuksensa koskemaan julkaistuja matkakuvauksia, jolloin mukaan mahtuu ”kynänaisia” Elsa Enäjärvi-Haaviosta Aino Malmbergiin, Irja Spiraan, Hilja Haahtiin, Serpiin eli Seere Salmiseen ja moniin muihin. Sen sijaan ”ammattimatkaileijat” – kuten tutkimusmatkailijat ja lähetystyöntekijät – on rajattu ulkopuolelle. Naisten taustojen ja heidän välisten yhteyksiensä kuvailun on kulttuurihistoriassamme tunnettujen hahmojen kohdalla voinut jättää välilliseksi. Käytännön valinta on käsitellä naisia yksittäin matkakohteen mukaan luokitellen, ensin taustoittaen ja sitten käsittelemällä julkisen ja yksityisen piiriä matkoissa. Matkakirjallisuudessa on kyse myös identiteettien rakentumisesta suhteessa muihin. Niiden viitteiden myötä, joita tehdään 1920–30-luvun liikkuvien suomalaisnaisten samankaltaisiin taustoihin ja kohtaloihin, maailmankuvaan tai poliittiseen kantaan, yhteyksiin naisasia-liikkeeseen tai suomalaisen naisen maineeseen ulkomailla, herää kiinnostus kaikkeen sii-

henkin, minkä naiset jakoivat sen lisäksi että julkaisivat matkakertomuksia.

Rajanvetoja kohteena olevan naisjoukon määrittelemiseksi on kuitenkin vaikeahko tehdä, kun muu matkakirjallisuus ja erilaiset aikalaistodistukset eivät tule vertauskohtina vahvasti esiin. Sen sijaan vertailuaineisto koostuu laajan tutkimuskirjallisuuden valmiista tulkinnoista. Hapulin kyky kutoa laaja-alaisen tutkimuskirjallisuuden tuntemuksensa pohjalta rikas pohja ”kynänaisensa” käsittelyyn on vaikuttava. Kunkin matkan yksityiskohtiin, teemoihin ja tapahtumiin solmiutuu teorioita ja tutkimuskirjallisuutta kulttuuri-matkailusta ja pyhiinvaelluksesta orientalismiin, modernin ja suurkaupunkien suhteeseen, flanööriin, tavarataloihin naisellistettuna tilana ja niin edelleen. Näin voidaan esimerkiksi todeta, etteivät teokset noudattaneet aiemmin tutkimuskirjallisuudessa todettua itsensä vähättelyn ja vaikeuksista valittamisen traditiota; mutta valitettavasti ei voida päätellä, onko ero ”kansallinen” vai ajallinen. Kieltämättä Euroopasta USA:han, Pohjois-Amerikkaan ja Aasiaan suuntautuneet matkat luovatkin sellaisen panoraaman, että se näyttää todistavan enemmän naisten yksilöstä ja avoimuudesta kuin nurkkakuntaisuudesta.

Omana aikanaan näiden irti riistäytyneiden penelopejen matkakirjat olivat hyvinkin suosittuja. Kuvaan on astunut kuitenkin Päivi Lappalaisen mainitsema vinouma, kuinka epäsuhdassa esimerkiksi jälki-maailman Olavi Paavolaiseen suuntaama palvonta on naisten

unohdukseen nähden. Hapuli liittää kuitenkin kiinnostavasti matkakirjat myös emansipaatioon. Naishistorian yhtenä perusasetelmana on ollut todistaa tutkimuksellisesti arvokkaaksi myös elämämpiirit, jotka julkisen elämän ilmiöihin perinteisesti keskittyneessä historiankirjoituksessa ovat jääneet diskursiiviseen katveeseen. Matkustamisen ja siitä kirjoittamisen kautta Hapuli näkee ”kynänaistensa” astuneen ikään kuin julkiseen sfääriin, ja tuntee valinnastaan jopa huonoa omaatuntoa: tutkijan vallan käyttäjänä hän pelkää itse astuvansa julkisen historian apostoliksi asettaessaan ”kadut” ”kotien” edelle! Huoli kuvastaa tekijän kykyä jatkuvasti hahmottaa ja kyseenalaistaa myös omat asetelmansa. Vastakkainasettelut, rajakohdat, julkinen ja yksityinen samoin kuin oma ja vieras elämämpiiri ovat joka tapauksessa teoksen kantava teema.

Sen, että kuva ”itsenäisestä ja yksilöllisestä sankarittaresta on riippuvainen siitä, että (toiset) naiset usein esitetään homogeneenisena ja sorrettuna massana”, osoittavat myös aikalaiskritiikoiden arviot naisten matkakirjoista. Merkillepantavaa on, kuinka teoksia kiiteltiin, mutta juuri leimamalla ne poikkeuksiksi ”yleensä” sentimentaaliksi höpsöiksi leimattuihin naisten teoksiin. Kriitikoiden kautta Hapuli onnistuuakin kenties parhaiten tavoittamaan vahvimmat sukupuolittavat ilmaisut. Sen sijaan naiskirjailijat eivät lähiluvussa näytä kovin anteliaasti kirjaavan ylös todisteita kokemustansa erillisyydestä, vaikka Hapuli heitä mitä kekseliäim-

min tavoin asettaa mitä erilaisimpiin tutkimuksellisiin näkövinkkeleihin.

Esillä on Mary Suzanne Schreberin selitys, jonka mukaan naiset omaksuivat matkakirjallisuuden vanhat tyylilajit ja konventiot. Näin voidaan naisten sulautuminen yleiseen diskurssiin selittää, mutta jäljelle jää yhä vaikeampana kysymys, millä tavoin matka sitten oli avoimesti tai kätkeytyi sukupuolen lävistämää (kuten esittää Schreiber). Kynänaiset paljastuvat omatoimisiksi ja arkailemattomiksi matkailijoiksi. Erityisen raikkaita tuulia tuo kuvaan esimerkiksi Yhdysvalloissa opiskellut nuori Margit Borg, joka myös opintojensa kautta tutustui maan sosiaaliseen todellisuuteen. Toisaalta eksoottiseen Itään matkanneet naiset jakoivat pitkälti samat ennakkoluulot ja kolonialistiset asenteet muiden matkailijoiden kanssa. Hyvin harvoin sukupuoli oli varsinainen este ovien avautumiselle. Kokemusmaailman erillisuus on vaikeaa tavoittaa ja se piiloutuu toisinaan tekstien taakse lukijan ulottumattomiin.

Matkustavan naisen kokemuksen ja ”katseen” suhde matkakirjallisuusgenren määrittämiin kirjoitustapoihin tai diskursseihin ei olekaan yksinkertainen, ja on vaikeaa eritellä, kummasta kulloinkin on kyse. Mieleen tulevat esimerkiksi Otso Kantokorven osoittamat valtavat erot Joel Lehtosen Itämaan mystiikkaa toisintavien, yleisön makuun sovitettujen matkarunojen ja toisaalta kasvavaa vastenmielisyyttä ja kyllästyneisyyttä korostavien yksityiskirjeiden välillä. Kun tutkimuskohteeksi

on valittuna julkaistut matkakirjat, olisi keskiöön voinut rajata myös julkaistujen ja yksityisten materiaalien vastakkainasettelun ja näin yrittää paljastaa matkan kirjallisella tasolla julkisuuteen astumisen jännitteitä. Hapuli tuo kyllä esiin eroa sen välillä, mistä kirjoitettiin ja mistä julkisesti vaiettiin, mutta yksityismateriaali toimii usein enemmän matkakertomuksen täydentäjänä kuin kokemuksen ja genren ristiriidan erittelijänä. Näkökulmaksi on valittu laaja, kyselevä ote. On selvää, että näkökulmaa supistaessa ”kynänäisten” kohtaamien maailmoiden avaruus ja monet mahdollisuudet olisivat jääneet huonommin dokumentoiduksi.

Tutkimuksen tärkeys nouseekin juuri siitä, kuinka Hapuli tuo eläväksi niin unohdettujen ”kynänaistensa” vaiheet maailmalla kuin sen tutkimuksellisen rikkauden, joka on käynnissä mitä erilaisempien identiteettejä, kokemus- ja näkemistapoja ja todellisuuden rajapintoja käsittelevien aiheiden parissa. Kirja dokumentoi myös itse tutkimusprosessia ja tutkijan tekemiä valintoja. Hapuli ei pelkää kuvata epäröintejään eikä kirjoittaa auki mietteidensä kulkua. Samalla hän näyttää, miten hedelmällisiä näkökulmia syrjään jäänyt aineisto voi tarjota ja miten moninaisin keinoin tarkkasilmäinen ja tutkimuskenttiä yhdistelemään kykenevä tutkija voi niitä lukea ja tulkita.

Päivi Pibla